

KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ PIWULANG GĒSANG WONTĒN ING TĒKS SĒRAT PRAMĀNĀSIDHI

STUDY OF PHILOLOGY AND LIFE TEACHING IN SĒRAT PRAMĀNĀSIDHI TEXT

Dening: Heni Susanti, Prodi Pendidikan Bahasa Jawa, Fakultas Bahasa dan Seni, Universitas Negeri Yogyakarta. h.susanti29@yahoo.com

Sarining Panaliten

Ancasipun panalitèn mênikâ kanggé: (1) ngandharakên *naskah deskripsi SĒrat PramĀnĀsidhi*, (2) ndamêl *alih tulis teks SĒrat PramĀnĀsidhi* (3) ndamêl *suntingan teks SĒrat PramĀnĀsidhi* (4) ndamêl *terjemahan teks SĒrat PramĀnĀsidhi* sartâ (5) ngandharakên piwulang gĒsang wontĒn ing *SĒrat PramĀnĀsidhi*. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode panalitèn filologi sĀhĀ metode panalitèn deskriptif*. Asiling panalitèn mênikâ ngandharakên gangsal bab. Kaping pisan, inggih mênikâ *deskripsi naskah sĀhĀ SĒrat PramĀnĀsidhi* taksih saé sĀhĀ wĕtah. Kaping kalih inggih mênikâ *alih tulis teks SĒrat PramĀnĀsidhi* dipungarap kanthi *metode transliterasi standar sĀhĀ transkripsi diplomatik*. Kaping tigā ndamêl *suntingan teks* dipunpangghakĕn tigā tĕmbung inggih mênikâ jasad, kitab sĀhĀ gaib. Asiling *suntingan teks* kaandharakĕn wontĒn ing *aparatur kritik*. Kaping sakawan, ndamêl *terjemahan teks* dipungarap kanthi *metode harafiah, isi sĀhĀ terjemahan bebas*. SadĀyā *metode terjemahan* kasĕbut dipunginakakĕn kanthi kajumbuhakĕn kaliyan *kontek*-ipun. Tĕmbung ingkang awrat dipunalih-basakakĕn lajĕng kaandharakĕn wontĒn ing *cathĕtan terjemahan*. Wondĕné kaping gangsal asiling piwulang gĒsang wontĒn ing *teks SĒrat PramĀnĀsidhi* dipunpangghakĕn kalih wĕlas piwulang, inggih mênikâ (1) Puruhitā ngĕlmi kasampurnan saking agami Islam, (2) Ngurmati RĀjā Pandhitā, (3) Prayoginipun tiyang gĒsang wuningā dhatĕng Pangĕran Gusti piyambak, (4) Pĕjah napsunipun manungsā, (5) Pikajĕngipun sampurnaning manungsā, (6) Pralambang tiyang gĒsang, (7) Pitados manawi Gusti Ingkang Murbĕng Dumadi, (8) Dununganipun Gusti ing dhiri pribadhi, (9) Pralambang nĕpsu manungsā, (10) Wĕjangan dumugi pĕjah, (11) Tiyang gĒsang pitados manawi rĀgā manungsā wontĒn sakawan sĕsĕbutan (12) Tiyang Gĕsang priksā manawi Gusti inggih mênikâ Pangĕran jati.

Pamijining tĕmbung: *kajian filologi, SĒrat PramĀnĀsidhi, piwulang gĒsang*

Abstract

This research was made for: (1) describing the description of the SĒrat PramĀnĀsidhi manuscript, (2) making transliteration and transcribing of the SĒrat PramĀnĀsidhi manuscript, (3) making text edit of SĒrat PramĀnĀsidhi manuscript (4) ndamêl terjemahan teks SĒrat PramĀnĀsidhi, and (5) discuss the living teachings in SĒrat PramĀnĀsidhi manuscript. This study used modern philology research method and descriptive method. The result of this study include: First, description of the script SĒrat PramĀnĀsidhi was still good and the manuscript is intact, Second, transliteration and diplomatic transcription of the SĒrat PramĀnĀsidhi manuscript. Third, edits texts found 3 mistakes that jasad, kitab, and gaib. Whereas all the errors in text editing apparatus entered into the criticism. Fourth, make text translations done with literal methods, free content and translations. all translation methods are used to match the context. Words that are heavily translated are then explained in the translation notes. Fifth, results of the teachings of life in the text of SĒrat PramĀnĀsidhi, found 12 teachings, (1) Learned the science of perfection from the religion of Islam, (2) Honored the king, (3) The human being should know the Lord himself, (4) Die human lust, (5) Perfect human hope, (6) symbol of living, (7) Believe in God everywhere, (8) God is in yourself, (9) Symbol of human desire, (10) Teaching to death, (11) Living people believe that human body has four designations, (12) Human life knows that God is actually a prince.

PURWĀKĀ

Miturut Saputra (2008:2), karya ingkang awujud sĕratan carik dipunpangghakĕn wontĒn ing *lembaran-lembaran* utawi barang ingkang sagĕd kanggé papan nyĕrat, kados tĀ *rontal* ‘godhong tal’ utawi *lontar, nipah, daluwang* (Sunda), *dluwang* (Jawi), *uwit pring, sartĀ kulit kayu*. SadĀyā wau sagĕd kanggé nyĕrat aksārā daĕrahipun piyambak-piyambak kados tĀ, *Aksārā JĀwā, aksara Bali,*

*aksara Sunda, aksara pĕgon, lan sapanunggalanipun. WontĒn ing sĕratan kĀlĀwau ngĕwrat mapintĕn-pintĕn ngĕlmi ingkang sagĕd dipuntuladhani wontĒn ing jaman samĕnikā. Wondĕné kanggé nglĕstantunakĕn tĕtilaran jaman rumiyin mênikâ pĕrlu dipuntindakakĕn, salah satunggaling panalitèn. Panalitèn ingkang trĕp kanggé naliti *naskah* utawi *teks* inggih mênikâ*

panalitèn *filologi*. Objek *filologi* dipunpérang dados kalih inggih mênikâ *naskah sâhâ teks*.

Salah satunggaling cârâ kanthi naliti *naskah* lami, inggih mênikâ ngginakakên Lampahing panalitèn *filologi*. Metode panalitèn *filologi* katindakakên kanthi *sistematis*. Urutanipun lampahing panalitèn *filologi* inggih mênikâ: nindakakên *inventarisasi naskah sâhâ teks*, ngandharakên *deskripsi naskah*, ndamêl *alih tulis teks* kanthi damêl *transliterasi teks sâhâ transkripsi teks*, sâhâ ngandarakên piwulang gêsang wontên ing *Sêrat Pramânâsidhi*.

Dhasaring pamilihing *teks Sêrat Pramânâsidhi* dados *sumber data* panalitèn mênikâ wontên 4 prakawis Inggih mênikâ *Sêrat Pramânâsidhi* mênikâ kasêrat kanthi dhapukan gancaran, satêmah sagêd nggampilakên anggènipun mangrêtos isining *teks* tinimbang ingkang dhapukan sêkar. *Teks Sêrat Pramânâsidhi* mênikâ sêratipun mawi aksârâ Jawâ cithak satêmah nggampilakên maos kaliyan mangrêtos *naskah* mênikâ. Basaning *naskah* ngginakakên Jawi Énggal ingkang limrah dipunginakakên bāsâ ing jaman samênikâ dados gampil dipunmangrêtos. Saking asiling *studi katalog sâhâ pengecekan internet naskah Sêrat Pramânâsidhi* mênikâ dérèng naté dipungarap kanthi lampahing panalitèn *filologi*.

Adhêdhasar undhêraning prakawis ingkang taksih wiyar, pramilâ prakawis-prakawis ingkang sampun dipunpangguhakên kasêbut dipunwatêsi. Watêsaning prakawis ingkang dipunkaji wontên ing panalitèn mênikâ kaandharakên wontên ngandhap mênikâ.

1. *Deskripsi naskah Sêrat Pramânâsidhi*
2. *Alih tulis teks Sêrat Pramânâsidhi*
3. *Suntingan teks Sêrat Pramânâsidhi*

4. *Terjemahan teks Sêrat Pramânâsidhi*

5. Piwulang gêsang ingkang kasêbut wontên ing *Sêrat Pramânâsidhi*

GÊGARAN TEORI

Miturut *etimologi*, têngbung *filologi* asalipun saking bāsâ Yunani *philologia* saking têngbung *philos sâhâ logos*, inggih têngbung *philos* têngêsipun ‘kata’, têngbung ; *logos* têngêsipun ‘cinta’ rêmên utawi ‘ilmu’ ngèlmi, kanthi *harafiah* têngêsipun ‘cinta pada kata’ utawi rêmên dhatêng têngbung (Baroroh-Baried, 1994:2). Turner’s (2014:387) ugi ngandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

Idealist sense corresponding to the word’s etymological roots philia and logos, the love of language—or in the final sentence of Turner’s study, “Philology: the love of words”.

Andharan ing nginggil dipuntêngêsi bilih pangrêtosan *idealis* inkang trêp kaliyan têngbung *etimologi* miturut akaripun *philia sâhâ logos*, rêmên bāsâ utawi wontên panalitèn pungkasaning Turner, *Filologi*: rêmên tumrap têngbung-têngbung. Pangrêtosan ‘têngbung’ salajêngipun dipunwiyarakên dados bāsâ, sâhâ salajêngipun langkung dipunwiyarakên malih dados ‘kabudayan’, *studi filologi* têngêsipun *studi* bab kabudayan wontên ing jaman rumiyin sarana *naskah sâhâ teks* (Saputra 2008: 78-79).

Saking pangrêtosan ing nginggil sagêd dipundudut pangrêtosan *filologi* inggih mênikâ salah satunggaling ngèlmi *studi* bab *naskah sâhâ teks* kanthi cârâ maos sêratan carik (tangan) utawi cithak jaman rumiyin kanggé nglêstantunakên isining *naskah sâhâ teks*. Isining *naskah sâhâ teks* ngêwat mapintên-pintên kabudayan, seni, agami, piwulang, suluk, *sejarah*, *hukum*, sastrâ, *musik*, *adat-istiadat*. Sadâyâ isining *naskah* utawi *teks*

sagêd dados piwulang wontên ing gêsang mênikâ sâhá jaman salajêngipun.

Objek panalitèn *filologi* dipunpérang dados kalih inggih menikâ *naskah sâhá teks*. Jumbuh kaliyan panalitèn mênikâ *objek panaliten filologi* inggih menikâ *Teks Sêrat Pramânâsidhi. Naskah*

Naskah mênikâ ngrêwat mawarni-warni bab ingkang mujudakên wohing kabudayanipun masarakat ing jaman rumiyin (Baroroh-Barried, 1985 : 54). *Naskah* mênikâ ngrêwat mapintên-pintên *teks* ingkang isinipun mawarni-warni ngèlmi. *Teks* inggih mênikâ rêroncéning têmbung-têmbung minangkâ wacana ingkang ngêwrat bab tartamtu. Wondéné miturut Baroroh Baried (1994 : 57), *teks* inggih mênikâ prakawis ingkang kawrat ing *naskah*. *Teks* inggih mênikâ prakawis ingkang kawrat wontên ing *naskah, teks* mênikâ sipatipun *abstrak*, namung sagêd dipunangên-angên kémawon.

Ancas saking panalitèn mênikâ adhêdasar saking wosing prakawis ing nginggil sâhá ancasing *filologi* dipunpérang dados kalih inggih mênika umum sâhá mligi (Baroroh-Barried, 1985:5) ancasing panalitèn umum inggih mênikâ (a) mangrêtosî kabudayan satunggaling bangsâ lumantar karyâ sastrâ, ingkang awujud lésan mênâpâ déné sêratan, (b) mangrêtosî maknâ sâhá paédahing *teks* kanggé masarakat ingkang nganggit, sâhá (c) ngandharakên *nilai-nilai* budâyâ jaman rumiyin minangkâ *alternatif* mêkaring kabudayan. Wondéné ancas *filologi* ingkang mligi, inggih mênikâ (a) ndamêl *suntingan* satunggaling *teks* ingkang paling cêlak kaliyan *teks* aslinipun, (b) ngandharakên sujarah milâ bukanipun *teks* sâhá sujarah mêkaring *teks*, sâhá (c) ngandharakên rêsepî pamaos wontên ing jamanipun.

Aliran filologi ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ *aliran filologi modern*, amargi ancasing panalitèn mênikâ kanggé mangrêtosî isining *teks*, nglêrêsakên sâhá nggayutakên kaliyan piwulang gêsang wontên ing jaman samênikâ.

Lampahing panalitèn *filologi* (Djamaris, lumantar Mulyani (2014:37) inggih mênikâ *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, alih tulis teks* kanthi ndamêl *transliterasi teks, terjemahan teks, suntingan teks* kanthi *penyajian aparat kritik*, parêmbag piwulang gêsang.

CÂRÂ PANALITÈN

Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode deskriptif*, panalitèn *filologi* inggih mênikâ *filologi modern*. Kaelan (2005: 58) ngandharakên bilih *deskriptif* inggih mênikâ satunggaling *metode* kanggé naliti *objek* utawi *sumber data* panalitèn kanthi ancas kanggé ndamêl *deskripsi*, gambaran kanthi *objektif*, ingkang gayut kaliyan *fakta* sâhá gayuting antawis *unsur-unsur*-ipun. Panalitèn mênikâ ngginakakên *metode* panalitèn *deskriptif* ingkang ancasing kanggé ndamêl *deskripsi* utawi andharan kawontênaning *Sêrat Panêmbrahmâ* kanthi objektif. *Sumber data* panalitèn ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *naskah Sêrat Pramânâsidhi. Sêrat Pramânâsidhi* mênikâ dipunpangguhakên wontên ing *Perpustakaan Kirti Griya Taman Siswa* kanthi kodê Bb.1080. *Teknik* ngêmpalakên *data* panalitèn mênikâ ngginakakên *studi pustaka* sâhá pêngamatan *langsung*. *Studi pustaka* inggih mênikâ ngêmpalakên *data* kanthi cara maos sâhá nyathêt *sumber data* panalitèn. *Pengamatan langsung* inggih mênikâ ningali *sumber data* panalitèn wontên ing papan panyimpênipun. *Teknik* ngêmpalakên *data* panalitèn

mênikå jumbuh kaliyan lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikå *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah*, *alih tulis (transliterasi sâhå transkripsi)*, *terjemahan*, *analisis piwulang gêsang*.

Instrumen panalitèn ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikå inggih awujud *kartu data*. *Kartu data* dipunsêrati *data-data* ingkang *relevan* kaliyan ancasing panalitèn *Teknik analisis data* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikå, inggih *analisis deskriptif* ingkang nggambarakên kanthi cêthå sâhå lèrês lumantar *indikator-indikator*-ipun. Déné lampahing *analisis data* ing panalitèn mênikå wontên sakawan, inggih mênikå (1) *reduksi data*, (2) *klasifikasi data*, (3) *display data*, sâhå (4) *penafsiran* utawi *interpretasi data* (Kaelan, 2005: 69-70).

ASILING PANALITÈN

Teks Sêrat Pramânâsidhi salah satunggaling *koleksi Perpustakaan Kirti Griya Tamansiswa*. Irah-irahan *Teks Sêrat Pramânâsidhi* kasêrat wontên ing katalog *Perpustakaan Kirti Griya Tamansiswa* kanthi kode Bb. 1080. *Teks Sêrat Pramânâsidhi* mênikå sêratanipun mawi aksârå Jåwå cithak sâhå sêratanipun cêthå sagêd dipunwaos. Basaning *teks Sêrat Pramânâsidhi* ngginakakên bâså Jawi Gagrag Anyar sâhå wontên têngbung-têngbung ingkang ngginakakên bâså Arab. Cacahipun kâcå ingkang dipuntêliti wontên 24 kâcå, saking 44 kâcå wontên ing *Naskah Sêrat Pramânâsidhi*.

Metode transliterasi ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikå inggih *metode transliterasi standar*, inggih mênika alih tulis saking sêratan aksârå Jawi wontên ing *teks* mênikå dipun-*alih tulis* dados sêratan latin.

Transliterasi standar dipuntindakakên miturut pandom ingkang dipunsampurnakakên utawi EYD (*Ejaan Yang Disempurnakan*) ingkang limrah.

Suntingan wontên ing panalitèn mênikå ngginakakên *suntingan standar*. Lampahipun *suntingan teks* inggih mênikå kanthi cârå nambahi, ngirangi, nggantos wandå, aksaranipun utawi têngbung wontên ing *teks Sêrat Pramânâsidhi*. Salajêngipun dipunpanggihakên gangsal têngbung *ciri khas* saking *teks Sêrat Pramânâsidhi*, inggih mênikå kawan, dêmbågå, sajati, sâhå katamuan. Asiling *Transliterasi Standar* sâhå *suntingan Sêrat Pramânâsidhi*.

Asiling Transliterasi Standar	Suntingan Standar.
Kahuningan Sinuwun, kulå punikå tiyang Ahli kitab , 14 putus dhatêng suraosing Quran, ananging punikå dèrèng anggêpoki, dados sadâyå wau taksih sami pralambang kémawon, punikå manawi dipunêncêpi sayêkti kirang jajahan, milå sadâyå pralambang	Kahuningan Sinuwun, kulå punikå tiyang Ahli kitab {b} ² , 14 putus dhatêng suraosing Quran, ananging punikå dèrèng anggêpoki, dados sadâyå wau taksih sami pralambang kémawon, punikå manawi dipunêncêpi sayêkti kirang jajahan, milå sadâyå pralambang

Terjemahan ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikå wontên tigang *metode terjemahan*, inggih mênikå *terjemahan harafiah*, *terjemahan isi* utawi maknå sâhå *terjemahan bebas* kanthi *kontekstual*. *Terjemahan* dipuntindakakên kanthi cârå ndamêl alih bâså saking bâså Jawi dhatêng bâså Indonesia. Manawi wontên têngbung ingkang angèl dipun-*terjemah*-akên, dipunsêrat wontên ing catêtan *terjemahan*. Asiling *terjemahan* kados ing ngandhap mênikå.

Asiling Suntingan Standar	Asiling Terjemahan
---------------------------	--------------------

[1] Sêrat Pramânâsidhi	Sêrat Pramânâsidhi
Inggih punikâ pêngêtan nalikâ Prabu Aji Jâyâ Bâya ing Kadhiri puruhitâ kawruh jangkaning jaman, sâhâ puruhitâ ngèlmi kasampurnan saking agami Islam, dhatêng sang rājâ pandhitâ Maulânâ Ali Samsujèn. Saking ing tanah Arab.	Sêrat Pramânâsidhi (berisi tentang) peringatan sewaktu Prabu Aji Jaya Baya di Kediri belajar ilmu ramalan zaman dan belajar ilmu kesempurnaan agama Islam. (Sang Prabu) belajar dengan Sang Raja Pendeta Maulana Ali Samsujèn. (Pendeta yang berasal) dari tanah Arab.

Piwulang Gêsang wontên ing Sêrat Pramânâsidhi

Panalitèn mênikâ ngandharakên bab piwulang gêsang wontên ing teks Sêrat Pramânâsidhi. Wondéné wujud konsep piwulang gêsang kasêbut cacahipun wontên 12, inggih mênikâ.

1) Puruhitâ ngèlmi kasampurnan

Tiyang ingkang dados *pemimpin* ing nagari Kêdhiri kêrsâ sinau marang Pandhita saking Ngêrum, pijakêngipun *pemimpin* salah satunggaling nagari paham agami kanggé tuladhâ rakyatipun. Miturut Surbakti (2012:215) salah satunggaling *pemimpin* sinau bab nilai agami kanggé mucalakên tâtâ nilai supados *pemimpin* dados tiyang ingkang ngluwari sipat ingkang migatosakên dhatêng dhiri pribadinipun. Agami sagêd panjurung salah satunggaling *pemimpin* supados njagi sucining manah, salèh sâhâ *peduli* marang tiyang sanès.

2) Ngurmati Rājâ Pandhitâ

Sang nâtâ ing Kêdhiri caos urmat dhatêng Sang Ahli Kitab, inggih mênikâ Sang Sèh Maulana Ali Samsujèn. Piwulangipun ingkang sagêd dipunpêndhêt ing pêthikan mênika bilih tiyang

gêsang ingkang kapanggih tamu saking têbih sâhâ tamu mênikâ gadhah pangkat ingkang inggil sajatosipun dipunsumanggakakên sâhâ paring urmat dhatêng tamunipun. Dados, tamu mênikâ ngraosakên dipunajèni sowanipun. Miturut Rofa'ah (2016:160) paring urmat dhatêng tamu minangka salah satunggaling sipat ingkang *terpuji* sâhâ bab ingkang wajib kanggé narimâ ugi mulyakakên tamu, tanpâ mbêdak-mbêdakakên *status sosial* utawi ancasipun mêrtamu.

3) Prayoginipun tiyang gêsang wuningâ dhatêng Pangéran Gusti piyambak

Sang nâtâ prayoginipun winungâ utawi mangrêtos dhumatêng Pangéran ingkang sajati, ingkang damêl gêsangipun tiyang ing alam donyâ. Sajatosipun Sang Nâtâ dados tuladhâ dhatêng masarakat utawi rakyatipun. Miturut Endraswara (2016:172) ajaran Patih Rajasakapa dhatêng raja Cingkaradewa bab gangsal bab ingkang wigatos dados salah satunggaling *pemimpin*, inggih mênikâ: sapisan, *pemimpin* kêdah nyingkur nêpsu pancadriyâ, kados sipat : (1) cêngil (*upaya nyêsarakakên tiyang sanès*), (2) panastèn (manah ingkang gampil kêbêsmi manawi tiyang sanès kêpénak), (3) kêmerèn utawi mèri, (4) dahwèn (rêmên urusanipun tiyang sanès), (5) gêthing (sêngit), sâhâ sapiturutipun.

4) Pêjah napsunipun manungsâ,

Gêsangipun manungsâ mênikâ salah satunggaling saking nêpsu. Nêpsu mênikâ wontên ing dhiri pribadi manungsâ, namung manungsâ piyambak ingkang sagêd ngolah nêpsunipun tumuju ingkang nêpsu saé utawi awon. Gêsanging manungsâ wontên sakawan nêpsu, inggih mênikâ *aluhamah*, *amarah*, *supiah* sâhâ *mutmainah*.

Miturut Endraswara (2016:71) nêpsu ingkang saé inggih mênikâ mutmainah ingkang wontên ing manah sampurna, sipatpun sabar, tumaknina, sarèh, tawakal, slamêt, narimâ. Ananging, saking nêpsu *mutmainah* mênikâ sagêd dipungugurakên saking tigang nêpsu, inggih mênikâ *amarah, aluhamah, sâhâ supiyah* ingkang tumuju bab-bab ingkang *negatif*.

5) **Pikajêngipun sampurnaning manungsâ,**

Manungsâ pikajêngipun sampurnâ, inggih mênikâ sampurnâ ingkang mangrêtos sâhâ pramânâ dhumatêng Gusti Inkang Mâhâ Luhur. Gusti Inkang Mâhâ Luhur dados padom manawi manungsâ kêdah mangrêtos sipat luhur, inggih mênikâ gadhah sipat trêsnâ asih marang tiyang sanes sâhâ paring pangapuntên dhatêng sêsami. Miturut Endraswara (2016:243-244) pramânâ têngsipun sadharing dhiri *batiniah*, nâmâ sanèsipun saking *roh-nurani*. Tiyang Jawi ingkang kiyat nyêpêng pramânâ, dados gêsangipun tansah cêthâ, amargi dipunpênggalih miturut batinipun utawi manahipun.

6) **Pralambang tiyang gêsang.**

Manungsâ dipunibaratakên banyu wêwijên utawi toyâ ingkang suci. Piwulangipun gêsang manungsâ mênikâ wijinipun utawi sarinipun sarânâ rah. Manawi manungsâ botên sarânâ rah, botên sagêd gêsang ing alam donyâ mênikâ. Amargi, rah mênikâ salah satunggaling pirantos ingkang wigatos wontên badan manungsâ.

7) **Pitados manawi Gusti Inkang Murbèng Dumadi,**

Piwulangipun bilih Gusti mênikâ botên wontên arahipun ananging mêsti wontênipun. Gusti mênikâ ugi botên wontên wujudipun sâhâ botên sagêd dipundêlêng sarânâ paningal. Ananging Gusti mênikâ sagêd dipunraosakên sâhâ

dipuntanêm wontên ing manah, akal, pikiran sâhâ jiwaniipun manungsâ.

8) **Dununganipun Gusti ing dhiri pribadhi**

manungsâ sâhâ Gusti sajatosipun rinakêt dados satunggal wontên ing badanipun manungsâ. Manungsâ wontên ing donyâ mênikâ amargi Gusti ingkang mâhâ ciptâ sâhâ ngasalakên tiyang gêsang supados angêbaki ing jagad mênikâ. Dados Gusti mênikâ dados satunggal manunggal kaliyan badanipun manungsâ papanipun wontên ing manahipun utawi kalbunipun manungsâ piyambak. Manawi tiyang gêsang sampun mangrêtos roh wontên ing kalbunipun utawi manahipun, tiyang mênikâ sampun mangrêtos Gusti *semayam* wontên ing kalbu ingkang suci. Ananging tiyang gêsang ingkang ngaku-ngaku manawi piyambakipun sumêrêp Gusti, saèstunipun tiyang mênikâ ingkang bodho (Wahyu 2012:22-23).

9) **Pralambang nêpsu manungsâ,**

Pendeta Maulana Ali Samsujèn ngandharakên pralambang cahyâ ingkang dipunsêbutakên wontên sêkawan napsu ingkang dipunlambangakên miturut cahyanipun. Sabên cahyâ mênikâ dipunlambangakên napsu ingkang wontên ing dhiri pribadhi manungsâ kados napsu awon kaliyan saé. Napsu ingkang awon wontên ing dhiri pribadhi dipungodhâ kaliyan sêtan. Sêtan mênikâ rêmên ndayani manungsâ nindakakên tindak tanduk ingkang âlâ utawi maksiat (Susetya 2016:12). Saénggâ manungsâ mênikâ mlêbêt ing jurang dhosâ. Lajêng manwi apsu saé inggih mênikâ napsu ingkang antêng, jatmikâ, sarèh sâhâ sabar. Manawi napsu saé mênikâ wontên ing dhiri pribadhi, manungsâ sagêd anggayuh manungsâ paripunâ (*insan kamil*).

10) **Wêjangan dumugi pêjah**

Tiyang gêsang ing ngalam donyâ mênikâ wontên bates umuripun, manungsâ bakal kêpanggih wêkdalipun sowan marang Gusti. Saking sowanipun manungsâ marang Gusti, botên sagêd dipunramal utawi dipunkira-kira kaliyan manungsâ. Pêjah mênikâ *rahasia* saking Gusti piyambak ingkang paring gêsang marang manungsâ, sâhâ dumugi pêjah mênikâ ugi kuwâsanipun Gusti. Manungsâ namung sagêd narimâ ing pandum sâhâ nyêpakakên manawi sawayah-wayah dipuntimbali sâhâ wangsul marang Gusti ingkang damêl gêsanging manungsâ. Kados salah satunggaling tiyang ingkang badhé sowan Gusti utawi nandhang sakit, biasanipun tiyang mênikâ ngraosakên sudaning pirantos ingkang wontên ing badan manungsâ. Tuladhanipun tiyang sêpuh ingkang sampun sudaning pamiyarsâ manawi mirêngakên botên cêthâ, kêdah ngêndikâ ingkang sêru utawi cakêt kaliyan talinganipun tiyang sêpuh mênikâ.

11) Tiyang gêsang pitados manawi râgâ manungsâ wontên sêkawan sêsêbutan (Dat, Asmâ, Sipat sâhâ Afngal)

Râgânipun manungsâ dumunung Gusti ingkang dipunsêbut pakartinipun Pangéran. Miturut Dumadi (2011: 3) dzat tunggal utawi Sang Hyang Tunggal wontên wijanganipun salah satunggalingipun inggih kados ing ngandhap mênikâ.

Sajatiné ora ânâ âpâ-âpâ, awit duk maksih awang-uwung durung ânâ saiji-wiji, kang ânâ dhihin iku Ingsun, ora ânâ Pangéran nanging Ingsun sajatiné kang urip luwih suci, anartani warnâ, aran, lan pakartining-Sun(dzat, sipat, asmâ, afngal).

Têgêsipun pêthikan wêjangan ing nginggil bilih sajatiné dèrèng wontên mênâpâ kémawon, taksih

awang-uwung (kosong) sâhâ Gusti dèrèng nitahakên mânâpa-mênâpâ. Dèrèng wontên namâ sâhâ dèrèng wontên sêsêbutan sadèrèngipun Gusti (Ingsun), têngêsipun botên wontên Pangéran kajâbâ Aku (Gusti) ingkang luwih suci, ingkang maujud, warnâ, namâ sâhâ Pakartining Gusti (dzat, sipat, asmâ, afngal).

12) Tiyang Gêsang priksâ manawi Gusti inggih mênikâ Pangéran jati

Pangéran (Gusti) mênikâ gadhah sipat pangayoman, inggih mênikâ Gusti tansah ngayomi, paring kêslamêtan marang tiyang ingkang pasrah sâhâ nyênyuwun dhumatêng Gusti. Nomêr kalih Gusti mênikâ ingkang Mâhâ Kuwâsâ, inggih mênikâ Gusti ingkang gadhah kuwâsâ marang saisining donyâ mênikâ. Gusti ingkang nyiptâ manungsâ, kêwan, wit-witan sâhâ samubarang sanèsipun wontên ing ngalam mênikâ. Kaping tigâ sipaipun Gusti inggih mênikâ Mâhâ Luhur, têngêsipun mâhâ dhuwur. Salajêngipun dipunsêbut Sang Hyang Sukmâ, kanthi wêjanganipun Hyang Sukmâ mênikâ mapanipun wontên ing njêro raganipun utawi wontên ing sukmanipun manungsâ saènggâ manungsâ mênikâ sagêd gêsang.

PANUTUP

Teks Sêrat Pramânâsidhi dipungarap kanthi lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikâ *inventarisasi naskah, deskripsi naskah, transliterasi teks, transkripsi teks, suntingan teks, terjemahan teks*. Adhêdhasar asiling panalitèn sâhâ pangrêmbaging isining *teks* inggih mênikâ, (1) Puruhitâ ngèlmi kasampurnan saking agami Islam, (2) Ngurmati Râjâ Pandhitâ, (3) Prayoginipun tiyang gêsang wuningâ dhatêng Pangéran Gusti piyambak, (4) Pêjah napsunipun manungsâ, (5) Pikajêngipun sampurnaning manungsâ, (6)

Pralambang tiyang gêsang, (7) Pitados manawi Gusti Inkgang Murbèng Dumadi, (8) Dununganipun Gusti ing dhiri pribadhi, (9) Pralambang nêpsu manungså, (10) Wêjangan dumugi pêjah, (11) Tiyang gêsang pitados manawi râgå manungså wontên sêkawan sêsêbutan (Dat, Asmå, Sipat sâhå Afngal), (12) Tiyang Gêsang prikså manawi Gusti inggih mênikå Pangéran jati.

PAMRAYOGI

Asiling panalitèn ingkang sampun dipungarap mênikå têtmu wontên pramrayoginipun. Andharan pramrayoginipun inggih mênikå. 1) Panalitèn ingkang dipungarap mênikå taksih awujud *umum*, inggih mênikå piwulang gêsang. Dados, *teks Sêrat Pramânåsidhi* taksih pêrlu dipuntaliti malih bab piwulang sanèsipun, kados piwulang agami, sastra, bâså mênåpå bab sanèsipun. (2) *Naskah-naskah* kinå, mliginipun *naskah* Jawi ingkang ngêwrat bab piwulang, *ide, gagasan* utawi asiling olah panggalih saking *nenek moyang* kêdah dipunlêstantunakên supados botên ical ngèlmunipun sâhå paring paédah wontên ing jaman samênikå.

KAPUSTAKAN

- Baroroh-baried, Siti dkk. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.
- Dumadi, Janmo. 2011. *Mikul Dhuwur Mendem Jero*. Yogyakarta: Shaida Yogyakarta.
- Endraswara, Suwardi. 2016. *Falsafah Hidup Jawa*. Yogyakarta: Penerbit Cakrawala.
- Kaelan, M.S. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Mulyani, Hesti. 2014. *Teori dan Metode Pengkajian Filologi*. Yogyakarta: Astungkara Media.
- Rofa'ah. 2016. *Akhlak Keagamaan Kelas XII*. Yogyakarta: Penerbit Deepublish.

- Wahyu. H. R. 2013. *Ngelmu Kejawen*. Yogyakarta: Cakrawala.
- Saputra, H. Karsono. 2008. *Pengantar Filologi Jawa*. Jakarta: Wedatama Widya Sastra.
- Surbakti, E. B. 2012. *Manajemen dan Kepemimpinan Hati*. PT Elex Media Komputindo : Jakarta.
- Susetya, Wawan. 2016. *Empat Hawa Nafsu Orang Jawa*. Yogyakarta : Penerbit Narasi.
- Turner, James. 2014. *Philology: The Forgotten Origins of The Modern Humanities*. United States of America: Pricenton University Press

